

Michał Janowski*

Uniwersytet Łódzki

Niejednolitość decyzji sędziowskich w przedmiocie wymiaru kary

**Prezentacja wyników eksperymentu przeprowadzonego
wśród zawodowych sędziów karnych metodą
Daniela Kahnemana, Cassa Sunsteina,
Davida Schkade i Ilany Ritov****

1. Wprowadzenie

W artykule zaprezentowano część wyników badania mającego na celu weryfikację, czy w praktyce wymiaru sprawiedliwości sędziowie rzeczywiście podejmują jednolite decyzje w zakresie wyboru rodzaju i wymiaru kary (dalej: wybór kary). Decyzje te mają charakter skalarnych (kary wyrażane są w wartościach liczbowych). Jednocześnie są podejmowane w sytuacji potencjalnej niewspółmierności wartości¹. Sędziowie,

---

* ORCID: 0000-0001-7560-4093, e-mail: michal.janowski@wpia.uni.lodz.pl

** Niniejszy artykuł stanowi jedną z części składowych pracy doktorskiej pt. „Niespójność sankcji penalnych. Ograniczenia kognitywne w procesie wymierzania kary przez sędziów. Analiza uwzględniająca badania empiryczne”, przygotowanej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego pod opieką naukową prof. dr hab. Sylwii Wojtczak.

¹ Szerzej na ten temat filozoficznej problematyki współmierności/niewspółmierności wartości i jej wpływu na proces stosowania prawa zob. S. Wojtczak, *O niewspółmierności wartości i jej konsekwencjach dla stosowania prawa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.

wymierzając karę, ważą określone wartości wyróżnione przez prawo karne materialne². Za przesłanki swoich rozumowań biorą czynniki, które przynajmniej potencjalnie są niewymierne i w konsekwencji niekwantyfikowalne.

W kontekście filozoficznoprawnej problematyki potencjalnej niewspółmierności wartości postawiono pytanie empiryczne, czy realnie podejmowane przez sędziów decyzje wyboru kary pozostają (choćaby w przybliżeniu) jednolite, jaki jest stopień ich hipotetycznej niejednorodności oraz jakie społeczne i poznawczo-psychologiczne ograniczenia mogą wpływać na te decyzje.

W artykule zaprezentowano badanie kwestionariuszowe (o modelu eksperymentalnym) przeprowadzone wśród zawodowych sędziów karnych oraz jego wyniki. Eksperyment został przeprowadzony metodą Daniela Kahnemana, Cassa Sunsteina, Davida Schkade i Ilany Ritov.

2. Niewspółmierność wartości a płaszczyzna psychologiczna – problem przekładu i związanie kategoriami

Filozoficzna problematyka niewspółmierności wartości znajduje podstawy w określonych kognitywnych mechanizmach współtworzących ludzki umysł³. Badacze kognitywisty błędy w podejmowaniu decyzji przez ludzi dzielą na tendencyjność (błędy systematyczne) oraz szum (błędy losowe)⁴. Przykładem szumu decyzyjnego wskazywanym

² Istnieją dwie zasadnicze grupy koncepcji karania – retributywne oraz utylitarystyczne. Koncepcje retributywne zakładają w uproszczeniu, że kara powinna swoją dolegliwością odpowiadać wymiarowi zła, jakiego dopuścił się sprawca przestępstwa. Koncepcje retributywistyczne i piszący o nich autorzy silnie wiążą odwet za przestępstwo z założeniem współmierności wartości i przeliczaniem jednego dobra na drugie. Charakteryzując retributywistyczne koncepcje sprawiedliwości, Agnieszka Kania posłużyła się sformułowaniem „odwetuowego «przetaryfikowania» wyrządzonego przez sprawcę «zła»” (por. A. Kania, *Z problematyki retributywnej oraz utylitarnej sprawiedliwości karania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, R. LXXX, z. 2, s. 92–94). Założenie współmierności wartości obecne jest również w koncepcjach utylitarystycznych, racjonalizujących instrumentalne karanie sprawców potrzebą zapobiegania przestępstwom w przyszłości. Jadwiga Królikowska i Jarosław Utrat-Milecki podkreślają, że różnica między racjonalizacją imperatywną a instrumentalną kary dotyczy jedynie sposobu uzasadnienia wymiaru kary, a nie odpowiedzi na pytanie, czy osoba może być ukarana. Oba rodzaje teorii nie przekładają się na wymogi konkretnie oznaczonej kary (przykładowo surowszej w przypadku teorii imperatywnych). Autorzy ci podzielają opinię Andrew von Hirscha, że różnice w wartościowaniu na gruncie teorii imperatywnych i instrumentalnych będą dotyczyć tego, czy bierze się pod uwagę czynniki łagodzące lub zaostrzające karę odnośnie do przeszłości (teorie imperatywne), czy odnośnie do przyszłości (prognoza kryminologiczna, teorie instrumentalne); por. J. Królikowska, S. Utrat-Milecki, *Sprawiedliwość w sędziowskim wymiarze kary*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, t. 43, no. 3762, s. 285–287; A. von Hirsch, *Desert and Previous Convictions*, w: *Principled Sentencing. Readings on Theory and Policy*, eds. A. von Hirsch, A. Ashworth, Hart Publishing, Oxford 2004; *Previous Convictions at Sentencing. Theoretical and Applied Perspectives*, eds. J.V. Roberts, A. von Hirsch, Hart Publishing, Oxford – Portland 2010.

³ S. Wojtczak, *O niewspółmierności wartości...*, s. 316–322.

⁴ D. Kahneman, O. Sibony, C.R. Sunstein, *Szum, czyli skąd się biorą błędy w naszych decyzjach*, tłum. P. Szymczak, Media Rodzina, Poznań 2022, s. 10–13.

przez D. Kahnemana i C. Sunsteina jest właśnie „nieszpójność” w orzekaniu kar za takie same przestępstwa⁵. Źródła tego rodzaju szumu autorzy ci doszukują się w różnym stosowaniu przez różnych ludzi tych samych skal⁶.

Przedstawiając problem obrazowo, można wyobrazić sobie zwykłych ludzi, którzy muszą wymierzyć karę za jakieś przestępstwo. Kara jest przypisana do jakiegoś rodzaju i musi mieścić się w pewnym przedziale (skala kary). Przy ocenie stanu faktycznego przedkładanego im przypadku (dla ułatwienia zadania) zwykli ludzie mogą posłużyć się skalą „intensywności oburzenia”. Pomimo że społeczeństwo ogółem zwykle zgadza się co do „stopnia oburzenia” wobec danego czynu (posługują się tą samą „skalą intensywności oburzenia” i w większości podobnie oceniają na niej czyny) oraz dysponują tą samą skalą kary, to wymierzane przez nich kary są odmienne. Problem stanowi przekład jednej skali na drugą. W sposób analogiczny należy patrzeć na decyzje sędziowskie – choć są znacznie bardziej skomplikowane i w miejsce uproszczonej skali oburzenia bazują na skomplikowanej decyzji faktycznej⁷ (konstatującej wiele okoliczności relewantnych dla wyboru kary⁸), to są narażone na ten sam rodzaj błędu (przekładanie skomplikowanych kombinacji faktów odpowiadających różnym wartościom rozpoznawanym przez prawo karne materialne na jednostki liczbowe)⁹. Omawiając

⁵ *Ibidem*, s. 21–33.

⁶ *Ibidem*, s. 222–236.

⁷ System dyrektyw wymiaru kary w polskim prawie karnym składa się z dyrektyw wyboru konsekwencji o charakterze faktycznym i kierunkowym, z pewnymi koncesjami na rzecz systemu dyrektyw o charakterze determinującym; zob. W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, PWN, Warszawa 1986, s. 428–429; J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, PWN, Warszawa 1988, s. 38.

⁸ Sądowy wymiar kary wynika z przyjętego w polskim prawie karnym modelu sankcji względnie oznaczonych – sankcje karne są określone w ustawie w sposób ramowy i wymagają konkretyzacji w każdym akcie stosowania ustawy karnej przez sąd. Nauka polskiego prawa karnego materialnego wyróżnia wśród norm sędziowskiego wymiaru kary zasady tworzące aksjologiczne zręby tejże instytucji, a także ogólne i szczegółowe dyrektywy; zob. V. Konarska-Wrzošek, *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 54; W. Wróbel, Art. 53, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. II: *Komentarz do art. 53–116*, red. A. Zoll, wyd. 5, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

⁹ Michał Królikowski zaznacza, że decyzja sędziowska wyboru kary opiera się na relacji między materialną treścią bezprawia czynu (upraszczając: „złem” wyrządzonym przestępstwem, którego aspekty faktyczne powinny być przez sędziów analizowane w odniesieniu do tych samych czynników ujętych w art. 53 § 1 i nn. ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2025 r., poz. 383) a reakcją prawnokarną. Środkiem zapewnienia praktycznego znaczenia tej relacji (a nie jedynie czysto deklaratywnego) jest interpretowanie pojęcia współmierności do stopnia winy w kontekście konkretnego systemu (zbioru) reakcji karnych na zachowania naganne przez pryzmat zasady proporcjonalności – ujmowanej materialnie lub porównawczo. Ujęcie materialne zasady proporcjonalności oznacza, że kształt i rozmiar reakcji prawnokarnej powinien być wyznaczony przez materialną treść bezprawia określonego czynu zabronionego. Autor ten definiuje materialną treść bezprawia określonego czynu zabronionego poprzez odwołanie do dwóch czynników – szkody (orzeczenie o stanie faktycznym oraz osąd ocenny w odniesieniu do tego, czy szkoda ma jednocześnie wymiar krzywdy) i zakresu odpowiedzialności sprawcy (charakter opisowy w odniesieniu do warunków ponoszenia odpowiedzialności oraz osąd ocenny w sytuacji, gdy orzeczenie wynika z nawiązania do pożądaných wzorców postępowania). Odmiennymi skalami wymagającymi przekładu jedna na drugą byłyby w tej optyce materialna treść bezprawia określonego czynu zabronionego oraz skala możliwych do zastosowania reakcji prawnokarnych. Z kolei ujęcie porównawcze zasady proporcjonalności

problematykę szumu w posługiwaniu się skalami, D. Kahneman i C. Sunstein odwołują się do badań szczegółowych, które przeprowadzili z D. Schkadem¹⁰.

Należy zauważyć, że prawnicy problematykę podejmowania decyzji stosowania prawa w sytuacji potencjalnej niewspółmierności wartości postrzegają podobnie. Jak wskazuje Marek Zirk-Sadowski, na ogół prawnicy zakładają, że niewspółmierność wartości istnieje, jednakże są zmuszeni sprowadzić niewspółmierne wartości do wspólnego kryterium. W decyzjach opartych na ocenach prawnicy uchylają założenie niewspółmierności wartości. Taka praktyka prawników jest nieunikniona i bezalternatywna w sensie Habermasowskim – spełnia istotne ważne funkcje praktyczne i nie może być zastąpiona inną praktyką. Z uwagi na konieczność konkluzyjnego zakończenia procesu stosowania prawa prawnicy muszą uwspółmiernić to, co niewspółmierne i porównać elementy nieporównywalne. Marek Zirk-Sadowski, posługując się przykładem cywilistycznej instytucji zadośćuczynienia, zaznacza, że uwspółmiernienie jest dokonywane w oparciu o dwie równoległe konstruowane skale – jedna skala wartości jest uporządkowana według kryterium majątkowego, a druga według kryteriów niemajątkowych¹¹.

Zespół badaczy w składzie D. Kahneman, C. Sunstein, D. Schkade i I. Ritov przeprowadził empiryczne badanie, które w istocie stanowiło przeniesienie filozoficznej problematyki współmierności/niewspółmierności wartości na płaszczyznę realistyczną (konkretnie poznawczo-psychologiczną)¹². Analiza dotyczyła węzłowych zagadnień teorii prawa, w tym debaty na temat wartości, możliwości osiągnięcia spójności prawa oraz istnienia i natury niewspółmierności wartości.

Zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina poszukiwał poznawczych podstaw doświadczenia niewspółmierności. Ich poprzednie wstępne badania wskazywały, że sankcje w jednostkach skalarnych wymierzone przez badanych można interpretować jako wyraz nasilenia określonego nastawienia o pozytywnym lub negatywnym charakterze (*expressions of the intensity of a positive or negative attitude*). Chodzi o szczególnego rodzaju ocenę emocjonalną jakiegoś faktu lub osoby (*an emotional evaluation*)¹³. Problem stanowi przełożenie owej oceny emocjonalnej na jednostki wymierne.

---

zostało scharakteryzowane przez M. Królikowskiego jako porównywanie kary z innymi karami oraz ciężaru przestępstwa z ciężarami innych przestępstw. Byłaby to zatem sytuacja porównywania rozmieszczenia pewnych sparowanych ze sobą elementów (czynu i reakcji prawnokarnej na niego) na dwóch skalach; zob. M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych. Zasada proporcjonalności*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 29.

¹⁰ D. Kahneman, O. Sibony, C.R. Sunstein, *Szum...*, s. 223.

¹¹ M. Zirk-Sadowski, *Rozumienie ocen w języku prawniczym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998, s. 153.

¹² C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, I. Ritov, *Predictably Incoherent Judgments*, John M. Olin Program in L. & Econ, Working Paper 2001, no. 131.

¹³ Wśród respondentów (proszonych o przyjęcie roli przysięgłych i podejmowanie decyzji w przedmiocie odszkodowań za obrażenia ciała) panował znaczny konsensus co do stopnia oburzenia, jakie budziły określone zachowania. Skalarna ewaluacja w kwotach należnego odszkodowania była znacznie bardziej niekonsekwentna (D. Kahneman, C. Sunstein, D. Schkade, *Shared Outrage and Erratic Awards: The Psychology of Punitive*

Drugim problemem jest fakt, że ludzie naturalnie kategoryzują oceniane działanie – w konsekwencji ocena emocjonalna i jej przejawy (kara) wpisują się w pewien proces samoczynnie sytuujący oceniany przypadek w odniesieniu do jego kategorii¹⁴. Manifestacja myślenia kategoryjnego prowadzi do systematycznej niespójności w ocenach karygodności i w samych karach.

Węzłowym pojęciem badań zespołu Kahnemana–Sunsteina była koherencja/spójność (*coherence*) orzeczeń sądowych, którą zespół uznał za fundamentalną wartość wymiaru sprawiedliwości (niespójność uznano za formę niesprawiedliwości)¹⁵ i którą zdefiniował nieco odmiennie (w uproszczony sposób) względem tego, jak na ogół przyjmuje się w refleksji teoretycznoprawnej. Zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina zdefiniował pojęcie niekoherencji/niespójności orzeczeń sądowych, projektując prosty, dwuetapowy test. Po pierwsze, badane osoby dokonują aktów ewaluacji określonych spraw w izolacji. Przykładowo, osoby badane muszą oceniać przestępstwa o określonych cechach w pewnej skali, a także skazać hipotetycznych sprawców na określone, konkretne kary. Następnie osądy wydane w izolacji (z których każdy wydaje się mieć sens sam w sobie) są rozpatrywane łącznie. Węzłową kwestią jest ta, czy osądy te (tym razem rozpatrywane łącznie) nadal zostaną uznane za akceptowalne, czy też będą wymagały zmiany¹⁶. Zespół badawczy uznał spełnienie testu niespójności (zaistnienie faktu niespójności/niekoherencji), jeżeli po zestawieniu ze sobą osądów wydanych uprzednio w izolacji zaszła potrzeba ich korekty (zmiany lub wręcz odwrócenia), ażeby jako całość miały sens (nie doszło przykładowo do sytuacji, że surowiej ocenione zostały czyny ewidentnie łagodniejsze)¹⁷. Sylwia Wojtczak zaznacza, że rozumienie pojęcia koherencji/spójności przyjmowane w badaniach zespołu badawczego Kahnemana–Sunsteina bardziej odpowiada pojęciu jednolitości w rozumieniu

---

Damages, „Journal of Risk and Uncertainty” 1998, no. 16, s. 49–86). Daniel Kahneman, Cass Sunstein i David Schkade określali oceny moralne respondentów jako niezwykle rozpowszechnione (podobne odpowiedzi na skali moralnego oburzenia). Jednocześnie różnice w ewaluacjach skalarnych w zakresie reakcji karnej osiągały relatywnie bardzo duży poziom (C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, *Assessing Punitive Damages (With Notes on Cognition and Valuation in Law)*, „Yale Law Journal” 1998, vol. 107, no. 7, s. 2071–2153).

¹⁴ Ludzie poproszeni o ewaluację czynu godzącego w jakieś dobro spontanicznie porównują go z innymi czynami godzącymi w to samo dobro; zob. D. Kahneman, D. Miller, *Norm Theory: Comparing Reality to its Alternatives*, „Psychological Review” 1986, vol. 93, no. 2, s. 136–153.

¹⁵ Autorzy nawiązali w tym zakresie m.in. do poglądu Josepha Raza, zgodnie z którym koherencja w dziedzinie stosowania prawa stanowi dobro o niezaprzeczalnym charakterze; por. J. Raz, *The Relevance of Coherence*, w: *idem, Ethics in the Public Domain*, Clarendon Press, Oxford 1994) oraz poglądów przedstawicieli ekonomicznej analizy prawa, zgodnie z którymi ludzie dysponują spójnymi systemami przekonań i preferencji, sama zaś koherencja wyborów jest jednym z głównych kryteriów racjonalności (G.S. Becker, *Accounting for Tastes*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1996; R.A. Posner, *Economic Analysis of Law*, 5th ed., Aspen Law & Business, Aspen 1998).

¹⁶ C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, I. Ritov, *Predictably Incoherent...*, s. 1154.

¹⁷ Test dotyczył spójności. Kwestie związane z testem społecznego konsensusu (zbieżności ocen moralnych na skali moralnego oburzenia wydawanych przez różnych badanych) autorzy poruszali w swojej wcześniejszej pracy; C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, *Assessing Punitive Damages...*, s. 2071–2153.

przyjmowanym przez Jerzego Wróblewskiego (wydawanie przez sądy decyzji tego samego typu w sprawach tego samego typu)¹⁸.

Badanie zespołu badawczego Kahnemana–Sunsteina polegało na kwestionariuszowym dokonywaniu aktów karnej ewaluacji w odniesieniu do wielu czynów (obejmujących obrażenia fizyczne, oszustwa handlowe i szkody ekologiczne). Badanie miało dwa etapy – (1) etap ewaluacji dokonywanej w izolacji (czyny były oceniane jeden po drugim, niejednocześnie) oraz (2) etap weryfikacji uprzednich ocen. Etap ewaluacji dokonywanej w izolacji obejmował dwa etapy niższego rzędu – (1a) ewaluację emocjonalną oraz (1b) ewaluację karną. Ewaluacja emocjonalna polegała na określeniu „intencji karnej” danego czynu (*the determination of punitive intent*), rozumianej jako „chęć ukarania” (*desire to punish*). Jak podkreślają autorzy, chodzi tu o subiektywną zmienną o ściśle psychologicznym charakterze. Ewaluacja emocjonalna była dokonywana przez uporządkowanie czynów pod względem zasługiwania na karę lub poprzez ocenę czynów w dziewięciopunktowej skali (od niezasługiwania na żadną karę po zasługiwanie na karę szczególnie surową). Badani oceniali również poziom satysfakcji odczuwany na skutek dokonania darowizny na określony cel (również w pewnej skali)¹⁹. Ewaluacja karna obejmowała „skazywanie” hipotetycznych sprawców określonych czynów na konkretne (wymierne) kary (w dolarach grzywny lub latach pozbawienia wolności). Etap weryfikacji uprzednich ocen zakładał porównywanie przez badanych ocenionych przez nich uprzednio przypadków w parach, przy czym przypadki należały do różnych kategorii. Tym razem akty ewaluacji były dokonywane jednocześnie – badani dokonywali ewaluacji w odniesieniu do więcej niż jednego czynu razem. Musieli również stworzyć hierarchię przypadków należących do jednej kategorii²⁰.

Zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina odkrył dwa ograniczenia poznawcze podejmowania decyzji przez człowieka w sytuacji niewspółmierności wartości – tzw. problem przekładu oraz związanie ludzkiego myślenia kategoriami.

Przeprowadzona analiza ujawniła, że badani w aktach ewaluacji dokonywanych w izolacji formułowali bardzo podobne osądy co do stopnia karygodności danych czynów (*punishable merit*) lub stopnia zasługiwania na ochronę. Wynikało to – zdaniem autorów badania – m.in. z faktu, że ludzie tworzą pewne „wspólnoty moralne” (*moral communities*). Konsensus co do postaw moralnych w danych wspólnotach moralnych

¹⁸ J. Wróblewski, *Wartości a decyzja sądowa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków 1973, s. 130–132; S. Wojtczak, *O niewspółmierności wartości...*, s. 255–256, 316.

¹⁹ Etap ewaluacji dokonywanej w izolacji odpowiadał uprzednim ustaleniom badaczy, zgodnie z którymi ludzie zastępują skomplikowane pytanie o wymiar zła wyrządzonego przez czyn pytaniem prostszym – pytaniem o chęć ukarania sprawcy w określonej skali, przy czym badani są zadziwiająco zgodni w swych ocenach moralnych. Badacze doszukiwali się źródeł tej spójności w fakcie istnienia określonych wspólnot o społecznym charakterze, wśród których członków są rozpowszechnione podobne wartości. Spójność ocen moralnych nie przekładała się na spójność reakcji karnych; D. Kahneman, C. Sunstein, D. Schkade, *Shared Outrage...*, s. 49–86; C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, *Assessing Punitive Damages...*, s. 2071–2153.

²⁰ C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, I. Ritov, *Predictably Incoherent...*, s. 1158–1159.

wykazano we wcześniejszym badaniach autorów²¹. Rozbieżności między badanymi dotyczyły wymiarów sankcji. Wymierzone sankcje dały się w przybliżeniu opisać wzorem: sankcja = sprzeciw budzony przez zachowanie × wielkość szkody × współczynnik przekładu (*translation factor*)²². Niekoherencja wymierzanych sankcji wynikała m.in. z arbitralnego charakteru współczynnika przekładu, pozwalającego wyrazić ogólną ocenę co do stopnia zasługiwania na karę w jednostkach mierzalnych.

Zatem pierwszym istotnym źródłem niespójności było to, co zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina nazwał „problemem przekładu” (*translation problem*). Istotą tego problemu jest przekładanie określonych sądów moralnych na wartości wymierne, stosowane w wymiarze sprawiedliwości (jednostki kar lub zadośćuczynień, takich jak jednostki waluty czy okresy pozbawienia wolności). Przekład nie opiera się na żadnych uzgodnionych zasadach lub powszechnych wśród ludzi intuicjach. Wyniki mogą być w dużej mierze arbitralne i nieprzewidywalne. Niezakotwiczone w żadnej powszechnej zasadzie lub intuicji przekłady poszczególnych wartości chronionych przez normy moralne bądź prawne na jednostki metryczne, w których wymierza się sankcje, okazują się subiektywne i całkowicie dowolne. Dwie osoby, które prezentują identyczne zdanie co do stopnia zasługiwania określonego czynu na karę, mogą wymierzyć całkowicie odmienne sankcje. Różne osoby mogą uznawać dany czyn za w tym samym stopniu karygodny (*the same punitive intention*) lub porządkować czyny od najbardziej karygodnego do najmniej karygodnego w ten sam sposób, ale i tak wymierzą za te same czyny zupełnie różne sankcje w jednostkach skalarnych²³. Nawet jeśli ludzie wykazują spójne i konsekwentne intuicje moralne (przykładowo przypisują określonym zachowaniom tę samą wartość na określonej abstrakcyjnej skali lub podobnie porządkują czyny), to i tak mogą wykazywać niewielką konsekwencję i spójność w przekładaniu tych intuicji na wartości skalarnie.

Druga psychologiczna obserwacja zespołu badawczego Kahnemana–Sunsteina dotyczyła tego, że myślenie ludzi jest związane z kategoriami kognitywnymi²⁴. Równoczesne rozważanie kar za czyny należące do różnych kategorii prowadziło badanych do wniosku, że kara zbyt surowa została przypisana przewinieniu, które w kontekście wydaje się mniej poważne. Poziom osądów dokonywanych w izolacji za czyny należące do określonej kategorii był uznawany za nieodpowiedni i zmieniany na ewidentnie wyższy, gdy zaszła konieczność dokonania tej ewaluacji jednocześnie z ewaluacją

²¹ D. Kahneman, C. Sunstein, D. Schkade, *Shared Outrage...*, s. 49–86; C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, *Assessing Punitive Damages...*, s. 2071–2153.

²² C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, I. Ritov, *Predictably Incoherent...*, s. 1165–1167.

²³ *Ibidem*, s. 1167–1170.

²⁴ Rozumienie pojęcia kategorii autorzy czerpali ze współczesnych nauk kognitywnych, zgodnie z którymi granice określonych kategorii są rozmyte, a przynależność do danej kategorii jest stopniowalna – istnieją „lepsze i gorsze” przykłady danej kategorii. Autorzy nawiązywali przede wszystkim do poglądów kognitywistów w osobach Daniela Reisberga i Lawrence’a Barsalou; D. Reisberg, *Cognition: Exploring The Science of Mind*, W.W. Norton & Co., New York 1997; L.W. Barsalou, *Cognitive Psychology: An Overview for Cognitive Scientists*, Lawrence Erlbaum Associates, New York 1992.

drugiego czynu należącego do kategorii postrzeganej jako ewidentnie mniej ważna. Podobnie poziom osądów dokonywanych w izolacji za czyny należące do określonej kategorii był uznawany za nieodpowiedni i zmieniany na niższy, gdy zaszła konieczność dokonania tej ewaluacji jednocześnie z ewaluacją drugiego czynu należącego do kategorii postrzeganej jako ewidentnie ważniejsza. Wniosek badaczy był taki, że ludzie niełatwo przekraczają granice kategorii kognitywnych w swoim myśleniu. Kiedy rozpatrują indywidualny przypadek w izolacji, punktem odniesienia dla jego oceny jest zwykle zbiór przypadków tego samego rodzaju. Zatem, oceniając sprawę w izolacji, ludzie spontanicznie porównują ją z innymi przypadkami należącymi do tej samej kategorii kognitywnej. W konsekwencji, wybierając karę, w naturalny sposób skupią się na innych przypadkach należących do kategorii, do której zalicza się oceniana sprawa.

Ludzie znacznie rzadziej zajmują się spójnością swoich ustaleń z karami za inne kategorie szkodliwych zachowań. Przykłady należące do różnych kategorii kognitywnych nie dają się łatwo opisać w tym samym języku. Nie dają się łatwo opisać wspólnymi terminami – jak bowiem przykładowo wspólnie opisywać wszelkie szkody i cierpienia związane z uszczerbkiem na zdrowiu polegającym na odcięciu ręki i dużych rozmiarów defraudacją? Same zaś porównania pomiędzy kategoriami angażują różne hierarchie z wewnątrz pojedynczych kategorii (będące efektem porównań między elementami należącymi do jednej kategorii). Porównania między kategoriami bazują na cechach, które są istotne dla dokonania osądu w porównaniu między kategoriami, ale nie są tak samo istotne, kiedy przypadek jest rozważany w izolacji. Ewaluacja może dotyczyć kategorii, w odniesieniu do których panuje konsensus, że jedne są ważniejsze od innych. Istnieje społeczna zgoda co do hierarchii między kategoriami dóbr (np. zdrowie i życie człowieka jest ważniejsze niż mienie).

Kiedy osąd jest formułowany w izolacji (albo w porównaniu, ale tylko elementów należących do jednej kategorii), wtedy hierarchia kategorii ulega swoistemu zagłuszeniu. Fakt, że istnieją inne kategorie spraw, oceniane przez ludzi jako bardziej naganne (i krzywdy, które uważają za poważniejsze), jest pomijany przy ewaluacji dokonywanej w izolacji. Zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina nazwał ten efekt „normalizacją” (*normalization*). Wymóg bezpośredniego porównania spraw należących do różnych kategorii może powodować duże zmiany w ocenach moralnych, ocenach karygodności oraz rzeczywistych karach względem tych samych spraw ocenianych oddzielnie. Takie zmiany ocen, które zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina nazwał „odwróceniem osądów” (*judgment reversals*), stanowią przejaw niespójności. Problem tłumaczenia wywiera istotny negatywny wpływ na spójność podejmowanych decyzji²⁵.

---

²⁵ C.R. Sunstein, D. Kahneman, D. Schkade, I. Ritov, *Predictably Incoherent...*, s. 1170–1179.

3. Populacja, dobór próby

Analiza empiryczna została przeprowadzona przez zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina na niewybranej grupie nieprawników, którzy musieli oceniać sprawy przy założeniu bycia sędziami lub członkami organu regulacyjnego. Stało się to podstawą do odkrycia dwóch wspomnianych powyżej poznawczych ograniczeń ludzkiego poznania: związania kategoriami oraz problemu przekładu. Wspomniany zespół badawczy zaznacza, że ludzkie rozumowanie ograniczone kategoriami i problem tłumaczenia mają wpływ nie tylko na pracę osób niebędących prawnikami, ale także sędziów, a nawet organów ustawodawczych i regulacyjnych. Uogólnienie to opierało się na prostej argumentacji. Ponieważ sędziowie (i członkowie organów regulacyjnych) są ludźmi, ich rozumowanie jest ograniczone kategoriami, jako zwykli ludzie mają do czynienia z problemem przekładu, a co za tym idzie – także oni są podatni na wydawanie niespójnych decyzji.

Jednocześnie członkowie zespołu Kahnemana–Sunsteina podkreślają, że ryzyko niespójności decyzji jest większe w przypadku „sędziów nefachowych” niż sędziów zawodowych. Sytuację, w której sprawy podobne można traktować podobnie, uważa się za całkowicie możliwą do osiągnięcia dzięki wysokiemu poziomowi kompetencji prawnych, jakie mają zawodowi sędziowie podejmujący decyzje w obliczu niewspółmierności wartości. Występowanie opisywanych zjawisk i ich konsekwencji w rzeczywistym procesie stosowania prawa należy zatem uznać za kwestię wymagającą weryfikacji. Niezweryfikowany jest również rozmiar tych zjawisk na gruncie realnego procesu stosowania prawa.

Badania zostały przeprowadzone w zupełnie innej populacji niż relewantna dla procesu stosowania prawa (zwykłych ludzi, łatwo dostępnych badaczom). Co więcej, badanie zespołu Kahnemana–Sunsteina nie miało za swój przedmiot rzeczywistych przejawów zjawisk prawnych, a jedynie silnie uproszczoną, zdekontekstualizowaną ich laboratoryjną symulację. Tymczasem celem badania referowanego m.in. w niniejszym artykule było empiryczne wykazanie faktycznej niekoherencji rozstrzygnięć wyroku kary dokonanych przez określoną grupę sędziów zawodowych i w konsekwencji wnioskowanie o istnieniu zjawiska niewspółmierności w realnym procesie stosowania prawa. Przedmiotem analizy uczyniono nie osądy dokonywane przez zwykłych ludzi udających zawodowych sędziów w symulowanych warunkach analizy laboratoryjnej (których wynik został uogólniony przez zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina na zawodowych sędziów), ale osądy dokonane przez rzeczywistych zawodowych sędziów (na gruncie rzeczywistych spraw i w toku eksperymentu). Byli to sędziowie sprawujący urząd w wydziałach karnych tych samych sądów, których akta spraw stanowiły przedmiot badania. O wypełnienie kwestionariuszy poproszono sędziów zatrudnionych w 11 sądach rejonowych: Łódź-Śródmieście, Łódź-Widzew oraz w Zgierzu, Brzezinach, Pabianicach, Kutnie, Łęczycy, Łowiczu, Skierniewicach, Poddębicach i Zduńskiej Woli.

4. Model badawczy

Zdecydowano się na wybór obu modeli badawczych (tj. modelu eksperymentalnego oraz modelu *ex post facto*), których wyniki poddano krzyżowej analizie. Model *ex post facto* polegał na badaniu aktowym. Analizowano materiał w postaci dokumentów zgromadzonych w aktach konkretnych, rzeczywistych spraw karnych rozstrzygniętych przez sądy, które to dokumenty stanowiły materialny substrat realnych zdarzeń prawnych (realnych decyzji sądowych wydanych przez sędziów). Oczywiście model ten nie pozwalał na manipulowanie zmiennymi niezależnymi. Eksperyment (którego wyniki są prezentowane w niniejszym artykule) bazował na badaniu kwestionariuszowym, w którym manipulowano zmiennymi niezależnymi i ogniskował się na istocie badanego zjawiska – został on przeprowadzony na grupie sędziów zawodowych (sędziach pełniących urząd w wydziałach karnych). Kwestionariusz został tak skonstruowany, że w możliwie najwierniejszy sposób symulował wieloaspektowość decyzji sędziowskiej dotyczącej wyboru rodzaju i rozmiaru kary, łącząc to z badaniem psychologicznym przeprowadzonym metodą wzorowaną na analizie zespołu badawczego Kahnemana–Sunsteina oraz badaniem aksjologicznym.

5. Operacjonalizacja zmiennych i kwestionariusz

Pojęcie jednolitości decyzji stosowania prawa jest rozmaicie rozumiane w literaturze. W przeprowadzonej analizie (konsekwentnie, zarówno w badaniu aktowym, jak i badaniu kwestionariuszowym) przyjęto jego uproszczone rozumienie, tożsame z pojęciem koherencji (*coherence*) stosowanym w referowanych badaniach kognitywnych. Pojęcie to odpowiada Perelmanowskiemu konceptowi sprawiedliwości formalnej²⁶. Czyny należące do tej samej kategorii istotnej powinny być traktowane przez sędziów jednakowo.

Eksperyment przeprowadzony na sędziach miał podwójną strukturę. Pierwsza jego część bazowała na rozbudowanym pytaniu pierwszym kwestionariusza, symulującym decyzję sędziowską wyboru rodzaju i wymiaru kary. Druga część bazowała na pytaniach od drugiego do ostatniego. Pytania drugie i ostatnie zawierały prośbę o ewaluację określonych zachowań na dziewięciostopniowej skali karygodności. Prośba w pytaniu drugim dotyczyła jednego zachowania godzącego w dobrostan zwierząt. Po nim następowała seria pytań o poglądy sędziów w kwestii dobrostanu zwierząt. Prośba w pytaniu ostatnim dotyczyła dwóch zachowań – zachowania godzącego w dobrostan zwierząt identycznego jak w pytaniu drugim oraz zachowania godzącego w życie i zdrowie człowieka.

²⁶ W ujęciu Chaima Perelmana sprawiedliwość formalna to (najogólniej) zasada działania, zgodnie z którą osoby należące do tej samej kategorii istotnej powinny być traktowane jednakowo; Ch. Perelman, *O sprawiedliwości*, tłum. W. Bienkowska, PWN, Warszawa 1959, s. 20.

Wykorzystano trzy grupy kwestionariuszy – zróżnicowane ze względu na pierwsze pytanie skierowane do sędziów. Pierwsze pytanie kwestionariuszowe we wszystkich trzech grupach obejmowało prośbę o ewaluację identycznego stanu faktycznego dotyczącego przestępstwa wymierzonego w życie zwierzęcia. Sędziowie zostali poproszeni o uznanie przedkładanych okoliczności faktycznych za ustalone ponad wszelką wątpliwość na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego. Musieli określić, czy czyn jest ze szczególnym okrucieństwem, czy bez szczególnego okrucieństwa oraz wybrać adekwatny ich zdaniem rodzaj i wymiar kary.

Pytanie pierwsze kwestionariusza zatem w miejsce bardzo uproszczonego aktu ewaluacji w metodzie Kahnemana–Sunsteina, obejmującego ewaluację emocjonalną na pewnej skali (od niezasługiwania na żadną karę po zasługiwanie na karę szczególnie surową) oraz ewaluację karną (konkretna reakcja karna o konkretnym wymiarze), dotyczyło nieco tylko uproszczonej decyzji sędziowskiej wyboru rodzaju i wymiaru kary. Sędziowie mieli niejako przedłożoną gotową decyzję faktyczną (uznanie przedkładanych okoliczności faktycznych za ustalone ponad wszelką wątpliwość). Decyzja walidacyjna i interpretacyjna nie nastęrczały sędziom biorącym udział w eksperymencie większych problemów – sędziowie musieli zastosować regulacje dotyczące sędziowskiego wymiaru kary (stosowane przez nich w każdej sprawie, w której wydają wyrok skazujący) wraz ze szczegółowym zagrożeniem karnym płynącym z ustawy o ochronie zwierząt. Eksperyment ogniskował się na istocie badanego zjawiska, czyli na wyborze przez sędziów rodzaju i wymiaru kary jako szczególnego rodzaju decyzji wyboru konsekwencji.

Pierwsze pytanie skierowane do dwóch z trzech grup sędziów było rozszerzone. Sędziowie zostali poproszeni o jednoczesną ewaluację czynów należących do innych kategorii: jedna z tych grup sędziów miała ocenić czyn należący do kategorii powszechnie uznawanej za ważniejszą niż dobrostan, zdrowie i życie zwierząt (zdrowie człowieka), zaś druga z tych grup sędziów – za mniej ważną (mienię).

Druga część badania (zawarta w pytaniu drugim i ostatnim we wszystkich kwestionariuszach) została zaprojektowana podobnie do metodologii zespołu badawczego Kahnemana–Sunsteina. Sędziowie zostali poproszeni o wypełnianie kwestionariusza po kolei, tj. udzielanie odpowiedzi na kolejne pytania bez uprzedniego zaznajamiania się z całością kwestionariusza i niezmiennianie raz udzielonej odpowiedzi. W pytaniu drugim poproszono ich o abstrakcyjną ocenę aktu okrucieństwa wobec zwierzęcia w izolacji względem innych czynów oraz z wykorzystaniem dziewięciostopniowej skali (od żadnego stopnia karygodności do bardzo wysokiego stopnia karygodności). Kolejne pytania miały na celu identyfikację moralnych perspektyw sędziów w odniesieniu do wartości dobrostanu, zdrowia i życia zwierząt. Sędziowie zostali poproszeni o wyrażenie opinii na temat zdolności zwierząt do odczuwania i wyrażania bólu, cierpienia, niepokoju i trwałej krzywdy, jak również na temat humanitarnego sposobu uboju lub zabijania zwierząt, przetrzymywania zwierząt w laboratoriach, ogrodach zoologicznych lub cyrkach, kosmetyków testowanych na zwierzętach itp. Pytania te

miały w istocie za zadanie odwrócić uwagę sędziów od rzeczywistego przedmiotu badania. Ostatnie pytanie skierowane do sędziów stanowiło rozszerzoną wersję drugiego. W tej samej skali sędziowie oceniali tym razem nie jeden czyn godzący w zwierzę w izolacji, ale dwa czyny – zabicie zwierzęcia ze szczególnym okrucieństwem oraz brutalne zabójstwo człowieka. Istotą pytań drugiego i ostatniego była zmiana osądu („odwrócenie osądów”, *judgment reversal* w metodologii zespołu badawczego Kahnemana–Sunsteina) dotyczącego czynu wymierzonego w zwierzę pod wpływem jednoczesnej ewaluacji czynu wymierzonego w człowieka (należącego do istotniejszej kategorii kognitywnej).

6. Wyniki

W badaniu kwestionariuszowym wzięło udział dwunastu sędziów. Czyn o identycznym opisie (wyrzucenie pięcioletniego psa rasy mieszanej przez balkon swojego mieszkania zlokalizowanego na trzecim piętrze kamienicy, pies doznał urazów narządów wewnętrznych oraz połamania wszystkich nóg, zmarł następnego dnia, przed śmiercią bardzo cierpiał) sześciu sędziów zakwalifikowało jako zabicie zwierzęcia ze szczególnym okrucieństwem, natomiast pozostałych sześciu sędziów jako zabicie zwierzęcia bez szczególnego okrucieństwa.

W identycznie zarysowanym stanie faktycznym²⁷ zaledwie dwóch spośród sędziów wymierzyło karę o tym samym rodzaju i w tym samym wymiarze. Kary kształtowały się następująco:

- 1) kara ograniczenia wolności wymiarze 6 miesięcy po 30 godzin w stosunku miesięcznym;
- 2) kara pozbawienia wolności w wymiarze 1 roku z warunkowym zawieszeniem jej wykonania;
- 3) kara kombinowana obejmująca karę pozbawienia wolności w wymiarze 3 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności w wymiarze 6 miesięcy po 40 godzin w stosunku miesięcznym;
- 4) kara kombinowana obejmująca karę pozbawienia wolności w wymiarze 3 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności w wymiarze 12 miesięcy po 20 godzin w stosunku miesięcznym;

---

²⁷ Sprawca płci męskiej, w wieku 45 lat, z wykształceniem średnim, bez wyuczonego zawodu, utrzymujący się z prac o charakterze dorywczym przynoszących mu miesięczny dochód na poziomie 1000 zł netto, nikogo nieutrzymujący, nieleczony psychiatrycznie, neurologicznie ani odwykowo, według oświadczenia w pełni zdrowy również fizycznie, dotychczas niekarany, nie przyznał się do zarzuczonego mu czynu, złożył wyjaśnienia zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i rozpoznawczego, nie żałował popełnienia zarzuczonego mu czynu, argumentując, że „zwierzę stanowiło jego własność i mógł z nim zrobić, co chciał”, w pojedynkę dokonał czynu polegającego na wyrzuceniu pięcioletniego psa rasy mieszanej przez balkon swojego mieszkania. W chwili czynu sprawca był pod wpływem alkoholu.

- 5) kara pozbawienia wolności w wymiarze 3 miesięcy;
- 6) kara pozbawienia wolności w wymiarze 5 miesięcy;
- 7) kara pozbawienia wolności w wymiarze 6 miesięcy;
- 8) kara pozbawienia wolności w wymiarze 6 miesięcy;
- 9) kara pozbawienia wolności w wymiarze 8 miesięcy;
- 10) kara pozbawienia wolności w wymiarze 1 roku i 6 miesięcy;
- 11) kara pozbawienia wolności w wymiarze 2 lat;
- 12) kara pozbawienia wolności w wymiarze 5 lat.

Odpowiadając na ostatnie pytanie w kwestionariuszu, czterech sędziów z grona dwunastu dokonało odwrócenia osądów względem odpowiedzi na pytanie 2 w kwestionariuszu, natomiast ośmiu nie zmieniło odpowiedzi udzielonej uprzednio.

7. Dyskusja

W badaniu kwestionariuszowym wzięło udział niewielu sędziów. Jednakże w tej małej grupie jedynie dwóch spośród orzeczników wybrało ten sam rodzaj i wymiar kary kryminalnej w stosunku do identycznie zarysowanego stanu faktycznego. Sędziowie nie tylko zasądzi hipotetycznemu oskarżonemu różne wymiary kar – różnili się także co do właściwych rodzajów kar, a nawet potraktowania czynu jako popełnionego bez szczególnego okrucieństwa lub ze szczególnym okrucieństwem. Same różnice w wymiarach kar jednorodząjowych można określić jako krańcowo wysokie.

Stwierdzoną wysoką niekoherencję realnych decyzji sędziowskich dotyczących wyboru rodzaju i wymiaru kary uznano za skutek odkrytego i opisanego przez zespół badawczy Kahnemana–Sunsteina ograniczenia ludzkiego myślenia w postaci tzw. problemu przekładu. Okazało się, że myślenie sędziów nie jest od tego zjawiska wolne. Nie istnieją żadne wspólne różnym sędziom intuicje dotyczące przekładu czynników wymiaru kary na skalarne wartości konkretnych sankcji karnych. Każdy z uczestników badania był zawodowym sędzią karnym. Żaden z uczestników zatem nie miał większych problemów ze zlokalizowaniem czynników wyboru kary na gruncie spreparowanego stanu faktycznego. Mimo to sędziowie różnili się w osądach diametralnie.

Bazując na badaniu kwestionariuszowym (dokonanym jednakże w małej grupie sędziów), można sformułować ostrożny wniosek, że przejawy zjawisk związania myślenia ludzkiego kategoriami oraz normalizacji są obserwowane wśród sędziów. Istnieją tacy sędziowie, którzy dokonują odwrócenia osądów w sytuacji, gdy po akcie ewaluacji dobra w postaci życia zwierzęcego w izolacji proszeni są o przeprowadzenie tego samego osądu wraz z osądem dobra w postaci życia człowieka.

Literatura

- Barsalou L.W., *Cognitive Psychology: An Overview for Cognitive Scientists*, Lawrence Erlbaum Associates, New York 1992.
- Becker G., *Accounting for Tastes*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1996.
- Kahneman D., Miller D., *Norm Theory: Comparing Reality to its Alternatives*, „Psychological Review” 1986, vol. 93, no. 2, s. 136–153.
- Kahneman D., Sunstein C., Schkade D., *Shared Outrage and Erratic Awards: The Psychology of Punitive Damages*, „Journal of Risk and Uncertainty” 1998, no. 16, s. 49–86.
- Kahneman D., Sibony O., Sunstein C.R., *Szum, czyli skąd się biorą błędy w naszych decyzjach*, tłum. P. Szymczak, Media Rodzina, Poznań 2022.
- Kania A., *Z problematyki retrybutywnej oraz utylitarnej sprawiedliwości karania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, R. LXXX, z. 2, s. 89–100.
- Konarska-Wrzosek V., *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.
- Królikowska J., Utrat-Milecki S., *Sprawiedliwość w sędziowskim wymiarze kary*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, t. 43, no. 3762, s. 279–325.
- Królikowski M., *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych. Zasada proporcjonalności*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005.
- Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S., *Teoria państwa i prawa*, PWN, Warszawa 1986.
- Perelman Ch., *O sprawiedliwości*, tłum. W. Bieńkowska, PWN, Warszawa 1959.
- Posner R., *Economic Analysis of Law*, 5th ed., Aspen Law & Business, Aspen 1998.
- Raz J., *The Relevance of Coherence*, w: *idem, Ethics in the Public Domain*, Clarendon Press, Oxford 1994.
- Reisberg D., *Cognition: Exploring The Science of Mind*, W.W. Norton & Co., New York 1997.
- Roberts J.V., von Hirsch A. (eds.), *Previous Convictions at Sentencing. Theoretical and Applied Perspectives*, Hart Publishing, Oxford – Portland 2010.
- Sunstein C.R., Kahneman D., Schkade D., *Assessing Punitive Damages (With Notes on Cognition and Valuation in Law)*, „Yale Law Journal” 1998, vol. 107, no. 7, s. 2071–2153.
- Sunstein C.R., Kahneman D., Schkade D., Ritov I., *Predictably Incoherent Judgments*, John M. Olin Program in L. & Econ, Working Paper 2001, no. 131.
- Von Hirsch A., *Desert and Previous Convictions*, w: *Principled Sentencing. Readings on Theory and Policy*, eds. A. von Hirsch, A. Ashworth, Hart Publishing, Oxford 2004.
- Wojtczak S., *O niewspółmierności wartości i jej konsekwencjach dla stosowania prawa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
- Wróbel W., *Art. 53.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. I, cz. II: *Komentarz do art. 53–116*, red. A. Zoll, wyd. 5, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, PWN, Warszawa 1988.
- Wróblewski J., *Wartości a decyzja sądowa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków 1973.
- Zirk-Sadowski M., *Rozumienie ocen w języku prawniczym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998.

Abstract*Michał Janowski***Incoherence of Judges' Decisions on Punishments. Presentation of the Results of an Experiment Conducted with Professional Criminal Judges Using the Method Developed by Daniel Kahneman, Cass Sunstein, David Schkade and Ilana Ritov**

The author conducted empirical research on the coherence of actual decisions on the type and severity of punishments imposed by judges. The empirical analysis undertaken by the author had a dual structure. It consisted of an examination of court files of actual criminal cases and a questionnaire study conducted among professional criminal judges. The results of the questionnaire study are presented in this article. The questionnaire study was based on an empirical experimental model. Decisions made by judges during a laboratory simulation differ widely even though the facts and legal rules are the same. Judges do not coherently translate sentencing factors into specific criminal penalties. There is no common translation factor. What is more, judges' decisions differ depending on whether they are made in isolation or by comparison to cases belonging to another category.

Keywords: empirical research, incommensurability of values, incoherence of punishments, criminal law